

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ПОПОВНЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У статті розглянуто основні джерела поповнення й збагачення фразеологічної системи української мови кінця ХХ — початку ХХІ століття новими стійкими мовними одиницями, не зафіксованими фразеологічними словниками української мови. Засвідчено, що серед них найпоширенішим є творення фразеологізмів-інновацій на основі слів, вільних і термінологічних словосполучень, а також запозичення з англійської та російської мов.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологія сучасної української мови, мова сучасних ЗМІ.

Загально визнано, що проблема мовного розвитку — одна з головних у лінгвістиці. Сучасна українська мова, як і більшість живих мов (лінгвальних систем) світу, зазнаючи впливу екстра- й інтралінгвальних чинників, нині розвивається надзвичайно динамічно на всіх її рівнях. З цього приводу слушно зауважував професор Д. Баранник, що в кінці ХХ — на початку ХХІ ст. відбулося своєрідне «збільшення» української мови в комунікативному просторі України, розширення її функцій, збагачення структурних засобів¹.

Відомо, що серед усіх рівнів мови лексичний і фразеологічний є найрухомішими та зазнають істотних кількісних і якісних змін. Саме динамічні процеси в сучасних мовах привертають увагу багатьох лінгвістів. Однак варто зауважити, що в останні десятиліття вчені насамперед звертаються до сфери масової інформації. Показово, що саме на матеріалі мови електронних і друкованих масмедіа досліджуються нові процеси у сфері лексики і фразеології, оскільки саме розвиток ЗМІ в кінці ХХ — на початку ХХІ ст. зробив їх головним джерелом поширення соціальної інформації в постіндустріальному суспільстві. До того ж з 90-х років ХХ ст. в Україні набуває поширення ще один потужний вид масової інформації, комунікації та інтелектуалізації світової спільноти — інтернет.

Спостереження над мовою сучасних ЗМІ засвідчує: поряд з активною появою нових слів і термінів помітною є також інтенсифікація виникнення і вживання не зафіксованих найбільшими лексикографічними джерелами нових фразеологізмів, які збагачують відомі тематичні групи сталих одиниць і формують деякі нові, невідомі раніше. Такі фраземи-інновації виникають переважно на основі слів, вільних і термінологічних словосполучень, речень та шляхом запозичення і калькування, а також унаслідок фразеологізації словосполучень у розмовному дискурсі та в різних спеціальних, професійних підсистемах і субмовах.

---

¹ Баранник Д. Х. Українська мова на межі століть // Мовознавство.— 2001.— № 3.— С. 41.

Окремі з них постали на базі крилатих виразів, прислів'їв і приказок, відомих народних анекдотів і т. ін.

Зазначені процеси, на нашу думку, спричинені передусім взаємодією внутрішньомовних і позамовних факторів. Особливо вони зумовлені прагненням до новизни, неординарності вислову та номінації певних реалій, понять, явищ, дій, а головне — до експресивності, емоційності, образності, влучності висловлення тощо.

Дехто з мовознавців значну активізацію виникнення нових ФО в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ ст. характеризує як «фразеологічний вибух»². Тому в аналізованій період інтенсифікувалися дослідження динаміки і джерел українських фразем як літературної мови, так і живого народного мовлення. Ця проблематика в сучасній українській мові потребує більш виваженого і скрупульозного розгляду — окремої комплексної праці, оскільки корпус нових фразеологічних одиниць постійно і неухильно зростає та урізноманітнюється, заповнюючи номінативні лакуни і збагачуючи емоційно-експресивні засоби рідної мови. Джерела поновлення й оновлення корпусу питомих фразеологізмів кінця ХХ — початку ХХІ ст., процеси фразеологізації, семантичні, структурні, функціонально-стилістичні, прагматичні та інші особливості інноваційних і відроджених ФО, їх лексикографічне опрацювання вимагають нових і ґрунтовних студій³.

Предметом нашої уваги в цій статті стали основні джерела поповнення фразеологічного фонду української мови кінця ХХ — початку ХХІ ст. на матеріалі мови ЗМІ і стратифікація таких одиниць (об'єкт фразеології розглядаємо в широкому розумінні, тобто до фразеологізмів зараховуємо як ідіоми, так і прислів'я та приказки, крилаті вислови, афоризми, сентенції, образні порівняння, стійкі термінологічні сполучення тощо).

Зібраний нами фактичний матеріал і спостереження українських мовознавців засвідчують, що в аналізованій період нові міжстильові, книжні і розмовні фразеологізми поповнювалися з двох основних джерел — питомого й іншомовного.

До питомих нових ФО відносимо як власне українські інновації, так і деякі усталені структури спільнослов'янського походження, оскільки іноді досить складно визначити, на ґрунті якої мови вони постали. Серед аналізованих неофразеологізмів, на наш погляд, варто назвати такі: *вибіркове правосуддя* «використання правлячими колами держави судочинства для боротьби зі своїми опонентами», *виборчі туристи* «особи, які незаконно голосують по кілька разів», *третья сила* «сила, здатна примирити конфліктуючі сторони в суспільстві, насамперед владу й опозицію на основі взаємоприйнятних домовленостей» та ін. Пор. у контексті: «Перший заступник генерального прокурора Ренат Кузьмін вважає, що термін “*вибіркове правосуддя*” вигадали політики, а не юристи. Про це він заявив в інтерв'ю виданню Forbes.ua» (dt.ua/POLITICS/kuzmin-termin-vibirкове-pravosuddya-vinaysh); «Президент України доручив ЦВК не допустити аномальних переміщень виборців — *виборчих туристів*» (т/к «24», 21.09.2012); «Шеварднадзе повернувся у 1992 р. і став “*третьою силою*”, яка припинила війну» («Дзеркало тижня», 11.07.2014). Серед питомих фразеологізмів-інновацій найбільший шар становлять одиниці з розмовного мовлення або витворені працівниками мас-медіа під цей стильовий різновид мови. Так, останнім часом з'явилися й активно побутують стійкі утворення *по цимбалах* «все одно, байдуже; не має значення щось», *ще й кінь (кіт) не валявся* «абсолютно нічого не зроблено

² Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія.— Луганськ, 2003.— С. 4.

³ Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посібник.— К., 2007.— С. 438.

(про початок якої-небудь діяльності)», *не для преси* «інформація, призначена для обмеженого кола людей; не для розголошення» та ін. Наприклад: «Адже Україні завжди було *по цимбалах*, хто з депутатів пройшов до Думи» (т/к «24», 03.04.2002); «За оцінкою міжнародних експертів, на сьогодні в Україні де-юре зберігається централізоване медичне забезпечення, а ... завдань, які передбачають кардинальні зміни та кроки в бік ринкових реформ у галузі, то тут, як кажуть, *і кінь не валявся*» (gazeta.dt.ua). Вважаємо, що активізації функціонування деяких з них сприяли також мовні смаки, мода на певні слова і вирази, а особливо явище гіперизму, відштовхування від російських стійких одиниць радянської доби та заміни їх більш вдалимими, що відбивають традиційну національну специфіку (пор.: *по цимбалах* замість рос. *по барабану*).

До групи нових іншомовних запозичень належать переважно кальковані фразеологізми-інновації. Зібраний матеріал засвідчує, що на аналізованому часовому зрізі це здебільшого запозичення з англійської (та її американського варіанта), а також з російської мов. Найчастіше спостерігаємо таке явище, як входження до мовного обігу нового фразеологізму разом із засвоюваною реалією чи поняттям.

Характерно, що порівняно з попередніми періодами розвитку української мови нові ФО англійського походження починають домінувати з-поміж інших запозичень-інновацій. Це можна пояснити загальносвітовою тенденцією до глобалізації, або інтернаціоналізації, яка поступово посилюється в останні десятиліття в багатьох галузях життя (в тому числі і в мові). З цього приводу слушно зауважує О. Чередниченко: «Серед позитивних наслідків глобалізації слід, насамперед, зазначити розширення світового інформаційного простору, посилення процесів мовної і культурної взаємодії, забезпечення звичайній людині доступу до інформації та світових інтелектуальних надбань»⁴. Як переконливо засвідчив зібраний нами фактичний матеріал, корпус новозапозичених фразеологізмів з англійської мови становить понад 95 % нерозмовних одиниць різних тематичних груп, пор.: *скелет у шафі* (англ. *skeleton in the cupboard*) «сімейна таємниця», *п'ята влада* (англ. *fifth power*) «організована злочинність у державі; влада мафії, кланів», *мегафонна (рупорна) дипломатія* (англ. *megaphone diplomacy*) «використання засобів масової інформації (критичні виступи, обмін нотами протесту і т. ін.) у розв'язанні конфліктних ситуацій замість перемовин», *брудні гроші* (англ. *dirty money*) «гроші, зароблені нечесним способом, добуті обманом, шахрайством; у тому числі й приховані від оподаткування», *відмивання грошей* (англ. *laundering money*) «легалізація грошових коштів, отриманих незаконним способом» та ін. Наприклад: «Гнів у Кремлі спричинило згадування Олександром Горобцем прихованих “скелетів у шафі” родини колишнього президента В. Януковича» («День», 21.10.2014); «До вас вже дійшло про таємну угоду зовнішніх відомств США та ФРН із приводу фінансової допомоги Росії, в якій їй буде відмовлено у зв'язку з потоком *брудних грошей* з неї на Захід» (там же, 01.06.2001). Як бачимо, це переважно нові фразеологізми на позначення суспільно-політичних і соціально-економічних понять, явищ і реалій.

Варто звернути увагу на фразеологізми-кальки з російської мови. За нашими спостереженнями, в останні роки потік запозичень з російської мови поступово зменшується, і цю нішу починають заповнювати ФО з англійської мови. Однак цей вплив ще залишається, що можна пояснити низкою чинників, переважно екстралінгвального характеру, — значним відсотком росіян і російськомовного населення в Україні, засиллям російськомовних ЗМІ, модою на певні слова і

⁴ Чередниченко О. І. Фразеологія сучасного політичного дискурсу // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка : Іноземна філологія. — 2000. — Вип. 31. — С. 5.

стійкі одиниці, мовними смаками радянізованого старшого покоління тощо. Фактичний матеріал досліджуваної доби свідчить, що з російської мови все більше входять (навіть починають домінувати над нейтральними і книжними) розмовні одиниці: *новорічна ялинка* (рос. *новогодняя ёлка*) «людина, яка вбралася в різні прикраси і занадто строкатий одяг як вияв несмаку та намагання виставити себе», *слабка ланка* (рос. *слабое звено*) «людина, яка допустила серйозні помилки, прорахунки в чомусь», *на своїй хвилі* [бути, перебувати і т. ін.] (рос. *на своей волне* [бывать, находится и т. д.]) «займатися своїми справами, заглиблюватися в себе, незважаючи на зовнішні обставини», *вмикати* (*включати*) *мізки* (*розум*) (рос. *включать мозги*) «добре думати, логічно міркувати» та ін. Пор. у мас-медійних україномовних контекстах: «Каррагер — *слабка ланка* для “червоних”. Уперше за вісім місяців у “Ліверпулі”, Брендан Роджерс, нарешті, отримав перемогу над командою з верхньої шістки» (liverpoolfc.com.ua) «Часто про таких людей говорять: “він / вона на своїй хвилі”. Вони ніби поруч з тобою, але в той же час не знають, що відбувається довкола них» (womens-life.org). Характерно, що значна частина аналізованих одиниць у мові сучасної друкованої й електронної публіцистики — це знижено-розмовні, вульгарні жаргонні й арготичні утворення: *дах іде / поїхав* мол. (рос. *крыша едет / поехала*) «1. хтось божеволіє, втрачає здоровий глузд і самоконтроль; 2. хтось переживає якісь сильні емоції, почуття екзальтації», *прискати* (*пісяти*) *окропом* мол.; ірон. (рос. *ссать / писать кипятком*) «надмірно радіти, бурхливо виявляти своє захоплення», *розводити / розвести як кошенят / котят* арг. (рос. *развести как котят*) «легко ошукати когось шляхом шахраювання», *помножити на нуль* арг. (рос. *умножить на ноль*) «убити, знищити кого-небудь» тощо. Наприклад: «В українських президентів від влади *дах іде* (tsn.ua/politika); «Велодоріжка. Вона у Мінську, здається, з 2009 року і досі лише одна, але простягається через усе місто. І вона б змусила *пісяти окропом* київських велосипедистів» (texty.org.ua); «“Регіонали” знову хочуть *розвести* владу *як котят*» (заголовок статті) («Високий замок», 17.04.2014); «Ігор Лебедик спробував заперечити, але міський голова перебив його і сказав: — Я тебе породив — я тебе *на нуль* і *помножу*» (www.poltava.pl.ua). Окремі фразеологізми в дискурсі мас-медіа можуть набувати дещо іншого значення. Так, згадана вище ФО *помножити на нуль* уживається також з узагальненою семантикою «знищити що-небудь, втратити або позбутися чогось», що засвідчують такі контексти: «Схоже, “сеанс відвертості” у виконанні Ромні *помножив на нуль* усі його шанси бути обраним на президентську посаду» («День», 18.09.2012); «Окремі “регіонали”, такі як Єфремов, Левченко підіграють сепаратистам. Так вони *помножили* свій авторитет *на нуль*» (gazeta.ua). Арготичні фраземи кримінального походження нині, у добу відчутної демократизації й усунення цензури й табу, є однією з невід’ємних ознак політичного мовлення в сучасній українській дійсності.

Досліджений матеріал переконує, що саме різні професії, заняття і види діяльності є найпродуктивнішим джерелом творення фразеологізмів-інновацій в україномовних засобах масової інформації кінця ХХ — початку ХХІ ст. Це здебільшого влучні вислови з виробничо-професійного мовлення людей різних спеціальностей, які стали фразеологізмами внаслідок образного переосмислення. Саме вони становлять найчисельнішу групу аналізованих одиниць, яка охоплює значну кількість як традиційних, так і нових підгруп.

Першу підгрупу, найбільшу за обсягом, формують нові фразеологізми суспільно-політичної сфери. Такі одиниці, що виникли під впливом багатьох історичних і політичних чинників, відбивають поняття, явища і події міжнародних відносин і світової політики, суспільно-політичну ситуацію в Україні та в інших

країнах, які постійно змінюється і потребують нових номінацій, а також певної оцінки. Цю роль виконують нові ФО, які збагачують і розширюють суспільно-політичне фразеологічне мікрополе. Вони є важливим засобом політичної пропаганди й агітації як України та інших держав, так і політичних блоків, партій, об'єднань громадян, окремих політиків і громадських діячів та ін. Аналізовані фразеологізми можна номінувати ще як «публіцистичні», тому що вони виникають і побутують переважно саме в цьому стилі й рідко проникають в інші: *простежується слід* «створюється можливість з'ясувати причини чого-небудь», *небесна сотня* «патріоти, які загинули під час протестних акцій на Майдані», *туристи Путіна* «диверсанти, яких засилає спецслужба Російської Федерації на територію України», *зелені чоловічки* «т. с.». Наприклад: «Міністр закордонних справ Ізраїлю Ципі Лівні звинуватила Сирію ... у зриві спроб урегулювати кризу між Ізраїлем і Палестинською автономією. Наскільки взагалі *простежується* сирійський слід у підбуренні конфлікту? — На мій погляд, Сирія — це країна, від якої ми повинні дистанціюватися й приділяти їй увагу» («День», 28.11.2006); «Українці продовжують прощатися із загиблими героями Майдану, яких називають “*небесною сотнею*”» (радіо «Промінь», 24.02.2014); «Для проведення локальних таких операцій — попереду будуть іти “*туристи Путіна*”. Попалися досить серйозні фігури» (www.radiosvoboda.org); «І якщо раніше “*зелені чоловічки*” діяли інкогніто, то цього разу один із них назвався полковником російської армії, що представляє спецгрупу “Крим”» («Голос України», 19.04.2014).

Фундаментальні структурні зміни існуючих природних, соціальних, політичних або економічних систем сприяли виникненню нових усталених термінологічних сполучень на їх позначення, які вважаємо фразеологізмами-інноваціями: *бульдозерна революція* «серія акцій протесту в Сюзній Республіці Югославії 2000 р., що відбулися після президентських виборів і зрештою привели до відставки президента країни Слободана Мілошевича 2000 р.»; *тряндова революція* «мирний, безкровний перехід влади до опозиції в Грузії в листопаді 2003 р., *помаранчева* (рідше *оранжева*) революція «кампанія протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших актів громадянської непокорності в Україні, організована і проведена прихильниками Віктора Ющенка, кандидата від опозиції на президентських виборах у 2004 р.»; *тюльпанова революція* «народні протести та мирні й озброєні виступи в Киргизстані в 2005 р., що привели до зміни влади в країні»; *жасминова революція* «хвиля загальнонаціональних протестів (2010–2011 рр.), викликаних незадоволенням політикою президента Тунісу Бен Алі, і зміна влади в країні»; *фінікова революція* «серія вуличних демонстрацій і протестів у Каїрі, Александрії і в деяких інших містах Єгипту 2011 р., що привели до відставки спочатку уряду, а потім і президента Хосні Мубарака»; *революція гідності* «національно-патріотичні, протестні акції в Україні (2013–2014 рр.), передусім проти корупції, соціальної нерівності, свавілля правоохоронних органів, а також на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України, які завершилися зміною влади»; *революція парасольок* «протести в Гонконгу, колишній британській колонії, яка нині має особливий статус у Китаї, наприкінці вересня 2014 р. проти планів китайського уряду фільтрувати кандидатів на гонконгських виборах 2017 р.». Пор.:

«Та *бульдозерна революція* [в Югославії] мала непередбачувані наслідки» (т/к «24», 26.01.2014); «*Помаранчева революція* в Україні також мала позитивні наслідки. Вона завершилася перевиборами президента, на яких перемогу дістав Віктор Ющенко» (h.ua/story/332060); «“*Тюльпанова революція*” у Киргизстані, яку прогнозували оглядачі, судячи з останніх подій, таки відбулася» («Поступ», 26.03.2005, с. 1); «*Тиньова економіка*, непо-

тизм, хабарництво та зловживання силовиків — усе це вдобрювало ґрунт, на якому визріла “тряндова революція”» («Дзеркало тижня», 11.07.2014); «Глава Європарламенту підтримав “жасминову революцію” в Тунісі» (заголовок статті) («Дзеркало тижня», 17.01.2011); «Якось по-іншому ми почали сприймати революції. Навіть назви їм вигадуємо романтичні, так би мовити, “садово-ягідні”, що не мають прямого стосунку до насильства. “Революція трянд” в Грузії (листопад 2003 р.), “Революція тюльпанів” в Киргизії (березень 2005 р.), “Фінікова революція” в Єгипті (січень 2011 р.)» (bintel.com.ua); «Революція гідності навіки змінила свідомість українських людей» (т/к РАДА, 26.06.2014); «Хоча уряд вдає, що багатотисячного натовпу на вулиці не помічає — революція парасольок [в Гонконзі] набирає обертів» (т/к «1+1», 01.10.2014).

Варто зазначити, що названі фразеологізми мають, як правило, нетривале використання («життя»), тобто є одиницями лише певного часового відтинку, а згодом набудуть статусу історизмів і вживатимуться спорадично (пор.: *революція на граніті, оксамитова революція, революція віників*). Здебільшого такі одиниці — термінологічні сполучення з галузі політології і соціології, які нерідко в мові ЗМІ набувають певної маркованості, а також контекстуальних семантичних відтінків.

Поряд з розглянутими вище номінаціями засвідчено й окремі узагальнювальні назви революцій. Так, серія масових вуличних демонстрацій, протестів, повстань, внутрішніх військових конфліктів у низці арабських країн, що розпочалися наприкінці 2010 р. в Тунісі та продовжилися в деяких країнах Північної Африки і Близького Сходу (Єгипет, Лівія, Алжир, Марокко, Йорданія, Бахрейн, Сирія, Ємен та ін.), названо *арабською весною*, або *панарабською революцією*: «“Арабська весна” дала можливість США і ЄС спробувати виправити свій імідж» («Дзеркало тижня», 22.08.2013); «Акції протесту відбулись у Сирії та Марокко, в Йорданії і Палестині було змінено уряди. Деякі ЗМІ називають ці події “панарабською революцією”» (www.kredens.lviv.ua).

Нові фразеологічні одиниці позначають також інші протестні дії, спрямовані на досягнення певної мети, як у світі, так і в Україні. Однією з них є *День гніву* «акція протесту опозиційних партій, рухів і груп на захист громадян від погіршення їхнього соціально-економічного та політичного становища»: «У Нью-Йорку пройшов “День гніву Сполучених Штатів”, котрий повинен був стати наймасштабнішою акцією протесту проти благополуччя багатіїв» (rivnepost.rv.ua); «У Москві поліція затримала трьох учасників несанкціонованої ходи, організованої активістами опозиції після мітингу в рамках акції “День гніву”» (tyzhden.ua); «Під Верховною радою виникла бійка між учасниками акції протесту “День гніву” і співробітниками спецпідрозділу “Беркут”» (tsn.ua).

У дискурсі українських мас-медіа кінця ХХ — початку ХХІ ст. активно творяться або запозичуються нові ФО, пов’язані з виборами до різних гілок влади. Нерідко вони характеризують певні етапи й особливості передвиборчої боротьби. Так, журналісти назву відомого телевізійного реаліті-шоу «Великі перегони» вдало переосмислили і поширили як фразеологізм на вибори президента держави: «Якщо раніше в когось іще були сумніви в тому, що президентська кампанія-2004 претендуватиме на звання найбруднішої і найзапеклішої в історії незалежної України, то після 4 липня, коли перші учасники “великих перегонів” вирушили на дистанцію, навіть найбільш наївні оптимісти переконалися: боротьба йтиме не на життя, а на смерть» («Україна молода», 22.07.2004). У ході деяких виборчих кампаній в Україні та в багатьох країнах світу була використана *війна компроматів* «політична та інша боротьба супротивників з використанням викривальних матеріалів», *адміністративний ресурс* «незаконне використання матеріальних та морально-психологічних можливостей адміністративного тиску представниками чинної влади на кого-, що-небудь»,

брудні технології «технології подання інформації, спрямовані на свідоме знищення репутації людини, політичної партії, об'єднання та ін.», *чорний піар* «створення і розповсюдження інформації, спрямованої на формування в аудиторії, клієнтів, потенційних клієнтів негативного ставлення до певного явища, події, процесу, товару» тощо. Тому відповідні номінації стали новими ФО, уживання яких нині інтенсифікувалося в різних ЗМІ: «Марчук привселюдно сказав: “Я залишаюся противником *війни компроматів*”» («День», 28.01.2011); «Головним конкурентом є *адміністративний ресурс* і брудні технології — єдині козири провладної команди, які вони вже сьогодні активно запускають» («Високий замок», 03.08.2004); «Захисник [Сергій Власенко] екс-прем'єра [Юлії Тимошенко] не має наміру брати участь у довиборах, а також розцінив висунення двох своїх однофамільців у 94 округу як “*брудні технології*”» («Дзеркало тижня», 31.10.2013).

У мові сучасних мас-медіа в останні роки широко побутує фразеологізм *день тиші* «неформальна назва дня безпосередньо перед виборами, коли законом заборонена агітація», пор.: «По радіо і телебаченню у “*день тиші*” можна говорити тільки про те, о котрій [годині] почнуться вибори і коли закриються виборчі дільниці» («Тиждень», 04.11.2013). Близьким за семантикою є стійке утворення *політична тиша*, яке в мові ЗМІ побутує у двох близьких значеннях — «заборона на будь-яку інформацію, пропаганду, PR-акції, пов'язані з виборами» («Сьогодні в Росії — *політична тиша*, заборона на будь-яку інформацію, пропаганду, PR-акції, пов'язані з виборами» — unian.ua) і «заборона на проведення будь-яких акцій (демонстрацій, мітингів, зібрань) та пропаганду й агітацію» («З понеділка в Панамі заборонено демонстрації, тобто виконується закон про так звану “*політичну тишу*”» (т/к «24», 03.05.2009).

Як відомо, нині в суспільно-політичних процесах нашої держави певну роль відіграють різні партії. Деякі з них влучно означено фразеологічними сполученнями, що розкривають їхню суть: *партія влади* «політична сила, політична партія, яка за умов парламентської республіки і пропорційної виборчої системи здобула право на формування уряду», *диванна партія* «об'єднання вузького кола людей чи бізнес-структур, основною метою яких є лобювання бізнес-інтересів або банальне заробляння грошей», *телевізійна партія* «партія, яка є недієвою в політичному житті країни, а лише занадто часто рекламує себе по телебаченню» та ін. Наприклад: «Економіст демонструє достатньо свіжий погляд на сучасне життя політичного олімпу. До прикладу, його порада *партії влади* еволюціонувати: “Найкраща ситуація для України була б тоді, коли Партія регіонів, умовно кажучи, закрила б свій проект і зробила, що називається, ребрендинг”» («День», 28.03.2013); «НДП не випадково називають “*партією влади*”: 21 депутат — у ВР, 225 — у місцевих радах, членами партії є прем'єр, посадові особи найвищого рівня» («Українське слово», 22.04.1999); «Ще недавно ми напівжартома говорили про “*диванні партії*”, які існують лише на папері, а тепер маємо змогу слідкувати і за “*телевізійними партіями*”, “партіями газет та листівок” тощо» («Україна і світ сьогодні», 28.10–03.11.2000).

Відомі останні події в Україні — «Помаранчева революція», злочинні дії влади В. Януковича та його оточення, «Революція гідності», антитерористична операція тощо — сприяли формуванню «системи інституцій вільних індивідів поза межами державних і комерційних структур, яка забезпечує самоорганізацію і розвиток населення», що передається ФО *громадянське суспільство*, яка активно функціонує в багатьох сучасних ЗМІ: «Політично активне *громадянське суспільство* є найкращим запобіжником проти повернення старої України:

якщо політики загрузнуть у дріб'язкових чварах та корупції, які зруйнували стару Україну, активісти повернуться на Майдан» («Українська правда», 08.01.2015).

У досліджуваній період унаслідок соціально-економічних зрушень постають нові різновиди взаємовідносин людей, розвиваються нові форми економічного життя. Як у своєрідному дзеркалі фразеологічні інновації відбивають нову соціально-економічну ситуацію у світі і в Україні, збагачуючи фразеологічний фонд української мови: *перехідна економіка* «особливий стан економічної системи на етапі її становлення (еволюції до зрілого врівноваженого стану) і реформування (еволюції до нової економічної системи, до нового врівноваженого стану)», *вільна економічна зона* «частина території країни, виділена із загального митного кордону держави, яка має повну свободу в режимі господарських питань, з особливим режимом управління і пільговими умовами діяльності, податковими пільгами для місцевих підприємців та іноземних фірм», *вільне падіння* «несподіване стрімке падіння цін на фондовому ринку або курсу іноземної валюти, яке не має тенденції зупинитися», *тіньова економіка* «сфера ділової активності, що уникає державного контролю та податків», *чорна бухгалтерія* «грошові операції, не фіксовані офіційною державною статистикою», *сірий імпортер* «незаконний ввізник певної продукції», *корупційне вікно* «місце, де можна розв'язати економічні проблеми шляхом підкупу чиновників (учинення корупційних дій)» та ін. Наприклад: «Вочевидь, Україна була і є країною з *перехідною економікою*, не функціонуючим держапаратом, з численними невирішеними питаннями» («День», 24.01.2015); «За 10–12 років не буде ні Митного, ні Європейського Союзу, а буде один великий геопростір, мегапростір, від Тихого океану до Атлантики. Це буде *вільна економічна зона* для вільного руху товарів, послуг і робочої сили» («Голос України», 10.01.2014); «Слід зазначити, що у зв'язку з жорсткістю правил роботи для бізнесу, власників компаній, цілком можливо, поява так званого додаткового “*корупційного вікна*” не потішить» (forbes.ua). У фінансово-економічній галузі центрами, або ключовими словами, для творення низки фразеологічних неологізмів є: *гроші* (*живі гроші, гарячі гроші, брудні гроші, відмивання грошей, прокручувати гроші, девальвація грошей*), *тіньовий* (*тіньова економіка, тіньові дільці, тіньовий обіг, тіньовий бізнес*), *економіка* (*перехідна економіка, біла економіка, чорна економіка*), *економічний* (*економічна криза, економічні важелі, економічний кордон*), *бізнес* (*великий бізнес, середній бізнес, малий бізнес*), *валютний* (*валютний коридор, валютна межа*). Характерно, що нові фразеологізми в галузі економіки представлено здебільшого одиницями номінативного типу переважно зі стертою виразністю, експресивністю, що радше підходять під визначення клішованих виразів і фразових штампів.

Фразеологізмів-інновацій з явно вираженою маркованістю, у яких цьому сприяє метафора, нами поки що зафіксовано мало. Це одиниці на зразок *голосувати гаманцем* «підтримувати якогось виробника чи продавця продукції, товару, послуг тощо», *йти (ховатися) в тінь* «вести економічну діяльність нелегально, уникаючи державного контролю та податків». Пор.: «Для творчого колективу — це надзвичайно важливо відчувати такий зворотній зв'язок. Бачити, що за те, що ти робиш, у що вкладаєш сили, твій читач [газети “День”] не лише *голосує гаманцем*, а й особисто хоче бути причетним до справи, підтримати “понад норму”, підставити, по можливості, друге плече» («День», 24.01.2015); «Частина гральних апаратів закрилася, а частина *пішла в тінь*» (т/к «1+1», 08.06.2009), «Надмірні податкові вимоги змушують підприємців, які хотіли б працювати чесно, *йти в тінь*» («День», 19.07.2006).

Охоплюючи значну аудиторію реципієнтів інформації, дискурс сучасних українських мас-медіа сприяє тому, що переважна більшість нових термінологічних сполучень соціально-економічної тематики переходить з вузької спеціальної сфери до загальнонародної, нерідко перетворюючись з нових фразеологізмів на узуальні, стаючи згодом нормативними та кодифікованими.

У дискурсі ЗМІ кінця ХХ — початку ХХІ ст. засвідчено появу низки нових фразеологізмів, які своїм походженням сягають сфери охорони здоров'я і медицини, що відіграє важливу роль у житті людей. Характерно, що джерелами ФО є або слова і терміни та вільні словосполучення (*те, що лікар приписав* «саме те, що найбільше потрібне, необхідне, доречне», *у(в) глибокій комі* [бути, знаходитися, перебувати і т. ін.] «у значному занепаді, не мати розвитку», *тихо вмирати* «поступово занепадати, зникати», *понижувати (понижити) температуру* «зменшувати політичну, економічну та ін. напругу в суспільстві»), або детермінологізовані спеціальні сполучення названої галузі (*ставити (поставити) діагноз* «робити певний висновок про стан когось або чогось; характеризувати, визначати особливості кого- або чого-небудь», *больова точка* «вразливе місце чого-небудь (суспільної верстви, явища і т. ін.)», *хірургічне втручання* «винятково радикальні заходи, необхідні для розв'язання якогось питання, проблеми чи ситуації», *шокова терапія* «комплекс радикальних економічних заходів (реформ), спрямованих на оздоровлення економіки, які супроводжуються низкою негативних моментів (боляче, негативно позначаються на життєвому рівні народу)», *ургентна терапія* «невідкладне, термінове вживання радикальних заходів» та ін.). Помічено, що такі нові стійкі одиниці, в основу яких покладено метафору або метонімію, функціонують переважно в жанрах і матеріалах, де йдеться про суспільно-політичні та економічні процеси, явища, реалії, поняття тощо. Цьому сприяло творче мислення українських і зарубіжних публіцистів. Аналізовані фразеологізми, крім номінативної, нерідко виконують також важливу емоційно-експресивну, образну, прагматичну функцію:

«Нас уже не так багато, як було, скажімо, в 1991–92 роках, але є активні ентузіасти, які не бажать, щоб українство в Воронежі та області *тихо вмирало*» («Шлях перемоги», 24.03.1999); «Я гадаю, коли людина у 20 років *ставить* точний *діагноз* свого суспільного буття, — ця людина здатна вийти із кризи...» («Березіль», № 3–4, 1996, с. 184); «До *больових точок*, що потребують прискіпливої уваги, належить податкове законодавство. Верховна Рада України найближчим часом має прийняти новий Податковий кодекс» («Українське слово», 21.10.1999); «Ще одне завдання плану “*шокової терапії*” уряду — перегляд податкових пільг» (ergravda.com.ua); «Країни Перської затоки, що однозначно підтримали військових у Єгипті, керуються принципом Наполеона — “краще один поганий начальник, ніж два хороших”. Головні пріоритети вони бачать, по-перше, у встановленні бодай якоїсь, але міцної влади. По-друге, у застосуванні *ургентної терапії*, спрямованої на порятунок фінансової системи Єгипту та його економіки від краху...» («Дзеркало тижня», 22.08.2013).

Цікаво, що деякі нові ФО мають кілька значень. Так, наприклад, у фразеологізм-інновацію *чума ХХІ століття* в дискурсі сучасних мас-медіа автори вкладають різну семантику. По-перше, це «атипова пневмонія, або SARS» («22 % респондентів розцінюють SARS як *чуму 21 століття*, трохи менша кількість (21 %) респондентів обрали відповідь “поживемо — побачимо”» — docor.wroonline.com.), по-друге, — нова хвороба, яку називають «інтернет-залежність» («Але останнім часом поширилася ще одна залежність від інтернету, або, як її ще називають, — *чума ХХІ століття*» — gboace.3dn.ru), по-третє, майже невиліковна — «лихоманка Ебола» («*Чума ХХІ століття*: чи загрожує Ебола Україні та світу» (заголовок статті) — ua.korrespondent.net)), по-четверте, —

«сексуальна залежність», відома ще як гіперсексуальний розлад («Сексуальна залежність — чума XXI століття» (заголовок статті) — cikave.org.ua).

Дієвим джерелом продукування нових ФО в аналізований період є сфера фізкультури і спорту. Характерно, що більшість таких ФО виникла в результаті детермінологізації — виходу спортивних, тобто спеціальних, словосполучень за межі власне терміносистем, а також різних модифікацій, семантичного збагачення (метафоризації й метонімізації), стилістичної видозміни тощо. Аналізовані ФО утворені переважно на основі давновживаних, а тому відомих мовцям термінологічних словосполучень різних видів спорту, які в прямому значенні залишаються одиницями спеціальної системи, а в переносному виступають новими усталеними сполученнями і виразами, пор.: *коротка лава (лавка) запасних* «спорт. брак спортсменів, які можуть вийти на заміну гравців основного складу команди»; «перен. брак резервних кадрів у вищих ешелонах влади (владних структурах)». Наприклад: «Загалом у другому таймі [баскетбольного матчу] да-лася взнаки *коротка лава запасних* політехніків» (postup.in.ua); «Мені ніколи не здавалося, що у нас “*коротка лава запасних*” — як свого часу висловився нинішній Президент» («День», 19.04.1999). Прикладами детермінологізації спортивних терміносполучень також слугують фразеологізми-інновації *брати (взяти) тайм-аут* «робити перерву в якій-небудь роботі, діяльності; відпочивати», *тримати удар* «виявляти силу духу і волі, характер, стійкість до неприємностей, невдач, поразок, уміння перебороти їх; виробляти впевненість у собі», *на низькому старті* [бути, знаходиться, перебувати і т. ін.] / *низький старт* «у стані підготовки до чого-небудь; на початковому етапі» та ін., що активно функціонують у неспеціальних публіцистичних контекстах: «Але серед протестувальників назріла потреба *взяти* невеликий *тайм-аут*, — каже психолог» («Високий замок», 20.12.2013); «Суть такої якості особистості, як уміння *тримати удар*, не тільки в тому, щоб піднятися після невдачі, а й у тому, щоб бути готовим до різних поворотів професійної кар’єри» (ua.korrespondent.net). Менш численними є ФО, що виникли на базі вільних словосполучень, які побутують у царині фізкультури і спорту або в матеріалах мас-медіа, присвячених цій тематиці: *повісити на цвях* / [бути, ключку, ракетку, боксерські рукавиці тощо] «припинити професійну кар’єру в певному виді спорту», *гріти лавку* «бути в запасі (гравцю в ігрових видах спорту)», *з подачі* «з ініціативи». Наприклад: «Після травми довелося *повісити бутси на цвях*. Уже давно перейшов до розряду вболівальників, але дуже активних» («День», 13.03.1999); «Тарасу Михалику набридло *гріти лаву* запасних московського “Локомотива”» (1927.kiev.ua).

Військова тематика, а відповідно лексика і фразеологія, завжди були і залишаються актуальними і «на слуху» в мовній практиці засобів масової інформації. Ключовим словом для творення деяких нових фразеологізмів слугувала лексема «війна»: *війна компроматів* «суперництво, а нерідко й ворожнеча політичних або ділових кіл, які повідомляють громадськості негативні (часто вигадані) факти з життя та діяльності своїх опонентів», *зоряна війна* «міжпланетний збройний конфлікт», пор.: «Одеські вибори: підкилимні інтриги і *війна компроматів*» (заголовок статті) (tyzhden.ua); «Генерал від зоряних військових катастроф Абрахамсон не раз заявляв на всіх перехрестях (і продовжує заявляти й нині), що своєю програмою підготовки “*зоряних воєн*” США не поступляться на жодний сантиметр» («Літ. Україна», 05.12.1985). Останнім часом у зв’язку з антитерористичною операцією на сході України активно функціонує ще один неофразеологізм термінологічного характеру, який виконує переважно номіна- тивну функцію, — *гібридна війна* «комбіноване використання ворогом дозволеної і забороненої зброї, тероризму, партизанської війни, злочинної поведінки та

пропаганди задля досягнення політичних цілей», напр.: «Зараз Україна змушена балансувати на канаті надії оновлення в умовах *гібридної війни*: російської окупації, терористичного проникнення, нав'язування ідей федералізму, тортур військовополонених російськими терористами та захоплення в заручники спостерігачів ОБСЄ» («День», 06.05.2014); «Проти нас [України й українського народу] ведеться “*гібридна війна*”, яка стосується не тільки військових, а й усього суспільства загалом» (радіо «Промінь», 11.08.2014). Пов'язаний з названими подіями також фразеологізм-інновація *зелений коридор* «обмежений з обох боків вузький довгий простір чи прохід, яким можна покинути небезпечну зону чи терени бойових дій мирним жителям», пор.: «У прес-центрі АТО заявляють про створення “*зеленого коридору*” для мешканців Луганська, які хочуть покинути місто» («День», 31.08.2014). В останні десятиліття в дискурсі ЗМІ засвідчено ряд нових ФО, які виникли в результаті детермінологізації відомих спеціальних словосполучень з військової сфери і їх переносного вживання: *збився приціл* «бракує точності, вправності кому-небудь», *важка артилерія* «найвпливовіший, найдієвіший засіб», *виходити (вийти) з прориву* «вийти із складної ситуації» тощо. Відповідні контексти, особливо присвячені аналізу суспільно-політичних подій і явищ, чіткіше розкривають семантико-стилістичні особливості цих утворень: «Катастрофічно *збився приціл* у Кріштіано Роналду» (expres.ua/sport); «А “Великий скульптурний салон” представляє скульпторів з багатьох регіонів нашої країни. До того ж скульптура різниться від живопису — це складний вид мистецтва — така *важка артилерія*» («День», 27.02.2007). Варто звернути увагу на ще один фразеологізм із військової галузі, зокрема авіаційної, що останнім часом активно використовується в мовній практиці українських мас-медіа, — *збитий льотчик*. Він має широку семантику. По-перше, це «людина, яка в своєму житті мала можливість щось зробити на своїй посаді, але через брак здібностей так нічого путнього і не зробила» («Як відомо, Рада національної безпеки і оборони, яка за Леоніда Кучми мала серйозний вплив на державну стратегію, вже за президента Віктора Ющенка і Віктора Януковича поступово перетворилася на притулок “*збитих льотчиків*”» (gionews.com.ua.). По-друге, аналізованою ФО характеризують також відомого діяча мистецтва (переважно естради та шоу-бізнесу), який утратив популярність («Будуть [брати участь у проекті “Дуже новорічне кіно, або Ніч у музеї”] також Серьога, Пovalій, Лоліта, Басков, “Авіатори” й інші не зовсім ще *збиті льотчики*» («Дзеркало тижня», 07.12.2007).

Певна частина фразеологізмів-інновацій пов'язана зі сферою освіти та навчального процесу. Це всім відомі вільні й узвичаєні словосполучення і вирази, що мають і термінологічний характер. Саме на їх основі вже утворилися й далі виникають нові фразеологізми. Найчисельнішою є підгрупа одиниць, що походять з математичних дисциплін: *диктувати умови задачі* «нав'язувати кому-небудь свої погляди і змушувати діяти відповідно до них; ставити перед ким-небудь складні для розв'язання вимоги, завдання», *винести (вивести) за дужки* «не згадувати, не акцентувати на чому- або кому-небудь; не піднімати певні проблеми, питання тощо; відкинути, забути», *рівняння з багатьма невідомими* «надзвичайно складне завдання, яке потребує великих зусиль» тощо. Названі фразеологізми нині широко вживаються в друкованих і електронних ЗМІ різножанрової тематики: «Голова Львівської ОДА Віктор Шемчук пропонує депутатам обласної ради та районних рад Львівщини працювати спільно з виконавчою гілкою влади в економічних питаннях, а політичні питання “*винести за дужки*”» (zik.ua/news); «Російсько-українські відносини нагадують *рівняння з багатьма невідомими*. Розв'язання існує, але поки що його ніхто достеменно не

знає» («День», 03.06.2009). На основі загальнонавчальних словосполучень, переважно через метафоричне перенесення, утворено такі нові ФО, як: *домашнє завдання (домашня робота) для кого-небудь* «щось підготоване чи виконане як результат даних кимось вказівок, рекомендацій, порад, вимог», *складати (скласти) іспит на що* «доводити здатність вирішити яке-небудь питання», *пройти тест на що* «витримати випробування на спроможність здійснення якої-небудь надзвичайно важливої справи», *поставити [журну] крапку в чомусь, дець* «гідно, вдало завершити щось» та ін. Наприклад: «Нам говорили, що дружніми і “єдиними” є чехи, поляки, французи, але тільки не ми. Український народ сьогодні *склав іспит*, і тепер ми можемо сказати, що ми є нація» («Україна молода», 30.11.2004); «... щоб вибір країни став справжнім вибором усього народу, а не однієї людини, народ повинен захистити себе сам. “Нечестивий четвер” дав нам шанс *пройти* перший *тест* на європейську спроможність» («Дзеркало тижня», 22.11.2013); «Тео Волкот [після забитих його командою двох голів] *поставив журну крапку* в [кінці] матчу ...» (т/к «Футбол-1», 26.12.2013), «Саме влада зробила все, аби допомогти опозиції *поставити журну крапку* в акції “Повстань, Україно”...» («Українська правда», 15.08.2014).

Сфера мистецтва також нині задіяна в процесах фразеотворення. Особливо це стосується нових фразеологізмів, що виникли на основі словосполучень, які активно функціонують переважно в галузі кіноіндустрії: *сам собі режисер* «людина, яка самостійно планує своє життя, робить щось на свій лад», *голівудське кіно* «скомпонований неправдивий ролик з різних вирізок на користь однієї сторони конфлікту; однобічне висвітлення матеріалу», *зіркова (зоряна) хвороба* «пиха, бундючна поведінка, завищена самооцінка особи, яка є відомою, популярною або вважає себе такою», *вільний художник* «той, хто нічим не обмежений у своїх діях», пор.: «Деякі спортсмени принципово відмовляються від послуг агентів... Іноді в ролі “сам собі режисер” виступає Андрій Шевченко, не гребуючи нагодою у переламні моменти поговорити з уповноваженими клубів тет-а-тет» (tyzhden.ua); «Посли закордонних справ заявили, що їм показали “голівудське кіно”» (5-ий т/к, 22.01.2014); «... багато хто з молодого покоління журналістів відразу хоче стати “зіркою” ефіру або екрану. Але ця “зоряна хвороба” насправді має глобальний характер» (www.radiosvoboda.org); «Регіоналам потрібен солдат партії, а не відносно вільний художник» («День», 09.01.2014). Деякі аналізовані ФО, будучи вторинними номінаціями, іноді набувають нової внутрішньої форми. Так, запозичений з англійської мови фразеологізм *мільна опера*, що означає «телесеріал невисокого мистецького рівня мелодраматичного характеру, призначений для домогосподарок, пенсіонерів та ін.» («Стало звичним ляяти “мільні опери” за їхню здатність відвертати глядача від повсякденних турбот. Це має неабиякі підстави» («День», 07.02.2003), у немистецьких, здебільшого політичних, контекстах функціонує з більш загальною семантикою «тривалий процес», надаючи потрібного стилістичного забарвлення: «Посол ЄС в Україні Ян Томбінський вважає, що “мільна опера” під назвою газові переговори закінчиться у Брюсселі 29 жовтня» («День», 23.10.2014).

У зв'язку з подальшим науково-технічним розвитком сучасна українська мова поповнилася новими фразеологізмами — переважно стійкими термінологічними словосполученнями, нерідко переосмисленими й модифікованими. Насамперед це одиниці з галузі інформатики та комп'ютерних технологій: *інформаційна революція* «вплив інформаційних технологій на всі сфери життя суспільства в останній чверті ХХ ст.», *інформаційна війна* «використання й управління інформацією з метою набуття конкурентоздатної переваги над супротивником», *цифрові технології* «технології, що використовують електрон-

но-обчислювальну апаратуру для запису кодових імпульсів у певній послідовності та з певною частотою» тощо. Наприклад: «*Цифрові технології* в анімації культури — це новаторський напрям навчання» (kulturoznawstwo.umcs). Оригінальним утворенням, яке можна віднести як до аналізованої вище підгрупи, так і до освітньо-навчальної, є *ФО цифрове покоління* із семантикою «молоді люди, які народилися з початком епохи цифрових технологій і чиє життя невідривно пов'язане з інтернетом» («Сучасні підлітки — це *цифрове покоління*. Вони вільно відчують себе в кіберпросторі, дізнаються про нові технології практично одночасно з їх появою». — www.prointernet.in.ua/teacher).

У сучасному світі, який інтенсивно розвивається і змінюється, всі ми є свідками бурхливого розвитку деяких біологічних наук (біотехнології, генетики, геноміки та ін.), що сприяли появі стійких одиниць як термінологічного характеру (*касета генів / генна касета* «набір генів одного виду, що вводиться в запліднену яйцеклітину іншого виду»), так і номінативно-образного (*золотий рис* «генетично модифікований сорт рису, що має зерна золотисто-жовтого кольору, в яких міститься значна кількість бета-каротину», *їжа (продукти) Франкенштейна* «шкідлива їжа або продукти із різноманітними хімічними домішками, з генетично модифікованими компонентами тощо»). Пор. у контекстах: «... весь світ був приголомшений, коли вчені створили так званий “золотий рис”. Адже його збагачення каротином могло б вирішити проблему хронічного авітамінозу в жителів країн третього світу» («День», 19.11.2002); «Малюки із самого раннього віку отримують свою порцію “їжі Франкенштейна”, як охрестили ГМ-продукти “зелені”, починаючи з каш із соєю, яка практично вся генетично модифікована» (ua.racurs.ua).

У кінці ХХ — на початку ХХІ ст. в українській мові, крім відомих і розглянутих вище, засвідчено появу деяких нових тематичних груп у фразеологічній системі. Передусім це пов'язано з позамовними факторами — інтенсивним розвитком деяких сфер життєдіяльності в Україні.

Із середини 80-х років ХХ ст. в Україні почала активно функціонувати, вичатися і розвиватися нова наука — екологія, яка стала одним з важливих джерел поповнення лексичного і фразеологічного складу сучасної української мови. Серед нових фразеологічних одиниць, тематично пов'язаних з названою галуззю, зафіксовано такі: *екологічна свідомість* «вищий рівень психічного відображення природного і штучного середовища, свого внутрішнього світу, рефлексія щодо місця і ролі людини в біологічному, фізичному та хімічному світі, а також саморегуляція цього відображення», *зона відчуження / Чорнобильська зона* «заборонена для вільного доступу територія в радіусі тридцяти кілометрів, що зазнала інтенсивного забруднення довгоживучими радіонуклідами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС», *екологічний слід* «міра потреб людини в екосистемах планети». Характерно, що ці та інші *ФО* стрімко поширюються в загальномовній практиці через соціалізацію актуальних для сучасної людини понять, реалій та явищ. Цікаво, що окремі з них, метафоризуючись, набувають вторинного значення, напр.: *чорна діра (дірка)* «відсутність чого-небудь, провалля в чомусь; місце, де все зникає безслідно» («Сокиряни. Це така собі *чорна бюджетна діра* на карті Чернівецької області» — buknews.com.ua; «*Зона відчуження* — це ж не просто радіоактивно забруднена територія. Це *чорна діра*, яка поглинула цілий етнос, його ономастику, мову, історію, звичаї, промисли і мистецтво, призвела до непоправних деформацій віками сформованої етнопсихології» — portal.prolisok.org; пор. з первинною семантикою «астрофізичний об'єкт, який створює настільки потужне гравітаційне поле, що жодні, як завгодно швидкі, частинки не можуть покинути його поверхню, в тому числі світло»).

Однією з нових тематичних груп фразеології української мови, що виникла в досліджуваний період, є група ФО туристичної галузі, індустрія якої постійно зростає. На межі тисячоліть засвідчено низку нових фразеологізмів, здебільшого термінологічного характеру, на позначення різних видів туризму на зразок *зелений туризм* (рідше *літній туризм*) «відвідування туристської місцевості з проекологічною орієнтацією в період вегетації флори», *сільський туризм* «вид туризму, сконцентрований на сільських територіях, передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів із провідниками та екскурсводами», *екологічний туризм* «форма подорожей, сприятливих для навколишнього середовища, до природних недоторканих людиною та часто природоохоронних територій». Такі стійкі одиниці нині нерідко використовуються в дискурсі ЗМІ: «Як Ви ставитеся до *сільського туризму*? Це русел-туризм. Це можливість туристові пожити сільським життям. А *зелений туризм* — це екологічно чистий туризм, це поважання природи ...» (радіо «Промінь», 21.02.2014). В останні роки з'явилися нові види туризму, зокрема досить дороговартісний *космічний туризм* «польоти в космос або на навколосемну орбіту з розважальною чи науково-дослідною метою за приватні кошти», а також *адреналіновий туризм* «перебування у в'язничній камері концтабору під наглядом охоронця» і *тюремний (в'язничний) туризм* «кількагодинне перебування у в'язничній камері тюрми разом із засудженим». Наприклад: «...НАСА опублікувала доповідь, у якій робився висновок, що *космічний туризм* потенційно спроможний стати дуже прибутковим видом бізнесу» («День», 03.07, 2007); «В Росії концтабори стали місцями “*адреналінового туризму*”. В місцях, де катували і знищували творців нашої культури та історії, нашу церкву, наших політиків, тепер можна заплатити 100 доларів за готельний номер у в'язничній камері. На Воркуті місцеві влади таким “*адреналіновим туризмом*” латають дірки у своїх мізерних бюджетах» (sensor.net.ua).

Отже, активне творення, запозичення ФО, а також актуалізація вже відомих структур з подальшим їх переосмисленням, семантичною і стилістичною переорієнтацією стійких одиниць у кінці ХХ — на початку ХХІ ст. спричинені активною взаємодією зовнішніх і внутрішніх лінгвальних чинників. Вони засвідчують динаміку національної фразеологічної системи і переконливо доводять, що українська мова сьогодні інтенсивно розвивається, живе повноцінним, природним життям.

O. A. STYSHOV

MAIN SOURCES OF REFILL OF PHRASEOLOGICAL SCENE IN UKRAINIAN AT THE END XX — BEGINNING XXI CENTURY

In the article the main sources of refill and enrichment of phraseological system in Ukrainian at the end XX — beginning XXI century by new set linguistic units, not fixed in phraseological dictionaries of Ukrainian were examined. It was shown that the most spread among them is a creation of phraseme-innovations based on words, free and terminology word combinations, and also on borrowings from English and Russian.

Key words: a phraseme, a phraseology of modern Ukrainian, a language of modern Media.